

Тема 3. РОЗВИТОК МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

(2 год.)

Мета: ознайомити студентів із періодизацією розвитку музеїв та музеєзнавства на Україні; розглянути усі періоди розвитку музейної справи; охарактеризувати історію створення відомих музеїв в Україні; розвивати мислення студентів; виховувати інтерес до предмета, розуміння важливості його вивчення, патріотичне виховання.

Тип заняття повідомлення та засвоєння нових знань

Форма лекція

Обладнання конспект лекції; схеми; проектор, екран, презентація «Топ-10 найвідоміших музеїв України»; завдання до виконання самостійної роботи.

Література:

1. Бабарицька В., Короткова А., Малиновська О. Екскурсознавство і музеєзнавство: Навчальний посібник. 2-ге вид. К.: Альтерпрес, 2012. С. 64-78.
2. Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: Навч.посіб.К.: Знання, 2006, С.151-160.
3. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеєзнавство: Навч. посіб. К.: Знання, 2008, С.96-109.
4. Салата О.О. Основи музеєзнавства: навчально-методичний посібник Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. С.47-55.

ПЛАН

1. Протомузейний період в історії музейної справи (V тис. до н. е. – XVI ст. н.е.).
2. Розвиток музеїв у ранньомузейний період (XVII ст. – перша половина XVIII ст.).
3. Музейна справа початку XIX ст.
4. Музеї в другій половині XIX - середини XX ст.
5. Сучасний стан музейної мережі України (кінець 1970-х – донині).

-1-

Попередниками сучасних музеїв в Україні більшість вчених вважають колекції книг, картин, художніх виробів тощо, які зберігалися у храмах ще в часи Київської Русі: Десятинній церкві, Софійському соборі, Києво-Печерському монастирі та ін. У XVII—XVIII ст. великі приватні збірки художніх творів містилися у феодальних замках та династичних маєтках (Яна Собеського у Жовкві, Синявських — у Бережанському замку, Вишневецьких — у замку у Вишнівці, галерея Сапе у Кодні, К. Разумовського — у Батурині тощо).

Протомузейний період в історії музейної справи в Україні веде початок з часів Київської Русі. Великого поширення в ті часи набуло колекціонерство. Відомо, що князь Володимир привіз до Києва бронзові скульптури з

Херсонеса і встановив їх на майдані для загального огляду. Різні цінності здирали тоді не лише князі, а й бояри, дружинники, духівництво. Своєрідними музеями-сховищами були храми Київської Русі - центри тогочасної культури і освіти. У них зберігалися цінні документи, коштовні подарунки, кращі мистецькі твори – ікони, золотий посуд. Наприклад, за свідченням «Повісті минулих літ» у Десятинній церкві X ст. – зберігалися переможні знамена, дорогий посуд, вбрання перших князів. Отже в цей час почали збирати речі пов'язані з тими чи іншими відомими людьми або визначними подіями.

Ще більші колекції були в Софійському соборі, збудованому за Ярослава Мудрого в XI ст. Тут було створено перш на Русі бібліотеку, окрім книг у соборі зберігалися цінні колекції ікон, церковного посуду, килимів та ін. речей. З Істрії знаємо, що великі збірки цінностей того часу були і в Києво-Печерській лаврі, у храмах Чернігова, Новгород, Володимира, Галичата ін. містах.

Середньовічний період в історії музейної справи характеризувався нагромадженням колекцій (здебільшого речей церковного вжитку) і зародженням історичних, художніх і природничих музеїв.

У XVII ст. великі приватні збірки художніх творів знаходились у феодалських замках та династичних маєтках (Синівських у Бережанському замку, Вишневецьких у замку в Вишнівці, Розумовського в Батурині тощо).

- 2 -

Колекціонерство XVIII ст. відіграло позитивну роль у розвитку музейної справи – воно сприяло збереженню і зосередженню у певних місцях цінних речей - свідків історичного розвитку суспільства. Подальшому почали виникати музеї - спеціальні будинки, де влаштовувалися виставки й закладалися основи музейної роботи - зберігання, обліку, експонування тощо.

Україні почали виникати в першій половині XIX ст. У цей час було відкрито кілька музеїв з різних профілів, а саме Миколаївський (1806 р.), Феодосіївський (1811р.), Одеський (1825р.), Керченський (1826р.), Музей старожитностей Катеринославської губернії (1849.). Основні фонди цих музеїв становили матеріали археологічних розкопок.

Також у цей період почали створюватись університетські музеї. У 1807 р. при Харківському університеті відкрито кілька музеїв – Археологічний, Зоологічний, Мінералогічний, Музей образотворчих мистецтв. У 1834-1834 рр. при Київському університеті було створено музеї: Старожитностей, Нумізматичний, Образотворчих мистецтв, Зоологічний.

В Україні музейна справа більш інтенсивно розвивалась у другій половині XIX ст. у цей час було відкрито ряд історичних та природничих музеїв: Херсонський музей старожитностей (1890 р.), Херсонський археологічний музей (1893 р.), Львівський історичний (1893 р.), музей Архівної комісії у Чернігові (1897р.), Полтавський природничий музей (1891р.), Севастопольський музей Чорноморського флоту (1869р.).

На базі приватних колекцій, творів мистецтва в Україні в кінці XIX ст. було організовано ряд художніх музеїв. У Харкові перший в Україні художній музей (1986 р.), Київський музей старовини і мистецтв (1899 р.), у

Феодосії картинну галерею творів І.К. Айвазовського, ним засновану (1899 р.).

На Заході України великим музейним центром був Львів. У 1874 р. відкрито Міський промисловий музей, в 1895 р. – етнографічний музей НТШ, у 1904 р. – Археологічний музей «Народного дому», 1907 р. – Народний музей (тепер Львівська картинна галерея). У 1912 р. закладено Тернопільський краєзнавчий музей. Щодо музейної справи того часу, то вона перебувала ще в зародковому стані.

-3-

Музеї в Україні почали виникати в першій половині ХІХ ст. У цей час було відкрито кілька музеїв різних профілів, у т. ч. Миколаївський (1806 р.), Феодосійський (1811 р.), Одеський (1825 р.), Керченський (1826 р.), Музей старожитностей Катеринославської губернії (1849 р.). Основні фонди цих музеїв становили матеріали археологічних розкопок.

У першій половині ХІХ ст. в Україні виникають університетські музеї. У 1807 р. при Харківському університеті завдяки зусиллям громадського діяча В. Н. Каразіна відкрито кілька музеїв — Археологічний, Зоологічний, Мінералогічний, Музей образотворчих мистецтв. У 1834—1837 рр. при Київському університеті завдяки його першому ректорові М. О. Максимовичу також було створено музеї: Старожитностей, Нумізматичний, Образотворчих мистецтв, Зоологічний та ін.

Розвиток музейної справи в Україні інтенсифікувався у другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. Тоді було відкрито низку історичних та природничих музеїв: Херсонський музей старожитностей (1890 р.), Херсонський археологічний музей (1893 р.), Львівський історичний музей (1893 р.), у Чернігові — музей Архівної комісії (1897 р.) та музей українських старожитностей В. В. Тарнавського (1902 р.). Серед інших українських музеїв одним з найбільших був Полтавський природничий музей (1891 р.). У Севастополі 1869 р. відкрито музей Чорноморського флоту, 1905 р. - Музей героїчної оборони і визволення міста.

-4-

На базі приватних колекцій творів мистецтва в Україні наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. організовано ряд художніх музеїв: у Харкові — перший в Україні міський художній музей (1886 р.), Києві — Міський музей старовини і мистецтв (1899 р.), Одесі — Міський музей красних мистецтв (1899 р.), Феодосії — картинну галерею творів І. К. Айвазовського, ним засновану. Художні галереї були відкриті у Миколаєві й Катеринославі.

На західноукраїнських землях великим музейним центром стає місто Львів. Тут 1874 р. відкрито Міський промисловий музей, у 1887 р. — Музей Ставропігійського інституту; 1895 р. — Етнографічний музей Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка; 1904 р. — Археологічний музей "Народного дому", 1907 р. — Народний музей (тепер Львівська галерея мистецтв) та ін. В 1913 р. закладено Тернопільський краєзнавчий музей.

Значна теоретична робота з уніфікації методології, напрямів і завдань музейної діяльності була піддана широкому публічному обговоренню й

науковому узагальненню на кількох археологічних з'їздах ХІХ — початку ХХ ст. та на Першій Всеросійській музейній конференції.

На початку ХХ ст. в Україні створюються меморіальні музеї. Так, 1904 р. у Ялті відкрито меморіальний музей А. П. Чехова. До 1917 р. в Україні не було жодного меморіального музею, присвяченого Т. Г. Шевченкові, І. Я. Франкові, Лесі Українці або іншим діячам української культури.

Великі приватні музейні колекції мали В. В. Тарнавський, Б. І. та В. Н. Ханенки, В. А. Щавинський, П. П. Потоцький та ін. Всього в Україні до 1917 р. було 35 музеїв. Вони належали різним відомствам, установам та приватним особам.

Щодо теорії музейної справи, то вона перебувала ще в зародковому стані. Після 1917 р. в умовах політики українізації, відносно підвищення уваги уряду до проблем освіти, охорони пам'яток музейного будівництва, масового краєзнавчого руху і широкої аматорської ініціативи зі створення музейних осередків на місцях спостерігалось значне зростання музейної мережі.

Перша Всеукраїнська краєзнавча конференція, що відбулася 1925 р. в Харкові, націлювала місцеві музеї, як низові краєзнавчі осередки, на всебічне вивчення минулого і сучасного краю.

Музей-кабінет антропології та етнографії імені Ф. К. Вовка разом з іншими академічними установами Історичної секції ВУАН став науково-організаційним та координаційним центром краєзнавства в Україні і поступово розгорнув дослідження в галузі етнографії, археології, антропології.

Визначними організаторами музейної справи в цей час в Україні були М. Ф. Біляшівський, Ф. І. Шміт, Д. М. Щербаківський, М. О. Макаренко, У. Л. Ернст, К. В. Мощенко, В. Г. Кравченко, П. П. Постоев, М. Я. Рудницький, С. А. Тарапушенко, Д. І. Яворницький, П. А. Тутковський, Ю. Й. Со- чинський, С. С. Дложевський, М. Ботенко та багато ін. [23].

Влітку 1919 р. в Україні було створено нові музеї — Черкаський, Вінницький, Нікопольський, Уманський та ін. У тому ж році відкрито Картинну галерею в Полтаві; 1920 р. засновано Одеський державний художній музей, 1922 р. — Київську картинну галерею. Збільшилася кількість історичних і художніх музеїв.

Першими історико-культурними заповідниками було оголошено стародавнє місто Ольвія разом з некрополем на Миколаївщині (1924 р.) і Києво-Печерську лавру (1926 р.).

У 1920—1930-х роках в Україні засновано перші літературно-меморіальні музеї. Серед них — Музей-заповідник на могилі Т. Г. Шевченка в Каневі (1926 р.), Музей-заповідник М. В. Гоголя у Великих Сорочинцях (1928 р.) та Музей В. Г. Короленка у Полтаві (1928 р.).

З 1920—1930-х років зростає увага до теорії і методики музейної справи. Діяльність музеїв урізноманітнюється й активізується; постійно вводиться в практику музейної справи культурно-освітня діяльність. Широкого розмаху набула науково-дослідна робота музеїв. Варто виокремити видання щоденних збірників, програм, методичних розробок, каталогів і путівників.

Велике значення для розвитку музейної справи в цей період мав Перший музейний з'їзд (1930 р., Москва). З одного боку, на з'їзді обговорювалися конструктивні питання побудови екскурсій, організації різних виявів музейної роботи. З іншого боку — з'їзд вирізнився зростанням ідеологічного пресингу на музейних працівників, боротьби з "буржуазними" проявами у музейній діяльності, публічного таврування сотень визначних працівників музейної сфери України та поширенням сталінських репресій.

У роки Другої світової війни (1939—1945 рр.) фашистами було зруйновано і розграбовано десятки музеїв України. Особливо потерпіли історичні і художні музеї. У повоєнні роки відбудовано зруйновані музеї, частково повернуто вивезені колекції, зібрано нові експонати, створено нові експозиції. Станом на 1950 р. в Україні працювало 137 музеїв.

Поширення набули народні музеї, які створювалися з ініціативи Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, окремих наукових установ чи науковців, ентузіастів-аматорів і працювали на громадських засадах.

-5-

На початок 1986 р. в Україні налічувалося 7924 громадські музеї, 396 з них здобули почесне звання "народний". З 470 райцентрів 387 мали краєзнавчі громадські музеї. У громадських музеях України — близько 2200 тис. оригінальних експонатів....

Створення нових музеїв — як державних, так і народних — триває в умовах існування незалежної Української держави. Вперше в історії українського музейництва правдиво висвітлено національно-визвольні змагання українського народу за свою державність в 1914—1945 рр., державотворчу діяльність ЗУНР, видання товариств "Просвіта", "Рідна школа", "НТШ", відомості про Організацію Українських Націоналістів, події 1939—1941 рр. на західноукраїнських землях, про діяльність Української Повстанської Армії, голодомор в Україні 1933 р., геноцид під час сталінських репресій тощо.

Музеєзнавство в Україні має багато проблем у всіх сферах діяльності: науково-дослідній, фондовій, науково-просвітницькій, видавничій. Існуючі музеї України накопичили великий досвід роботи, але разом із тим у них залишається чимало недоліків та проблем: у ряді музеїв немає музейної ради, не розроблено єдиного списку та каталогу музеїв України, погано налагоджені зв'язки з музеями інших профілів, науково-дослідними інститутами, майже відсутній обмін спеціалістами, не проводяться спільні наукові дослідження, працівники музеїв майже не беруть участі в міжнародних конференціях, конгресах, симпозіумах, виставках. У багатьох музеях України працівники мають великий практичний досвід наукової роботи, і лише це дозволяє їм працювати на високому професійному рівні. Кожна "нова ідея" проходить усі етапи свого народження, перш ніж буде втіленою в життя.